

Jeśli idzie o zakres rozdziałów IV—VII, można pospierać się z autorem, czy nie zniekształca proporcji „materiałowych” pracy. Angenot analizuje kolejno pojęcia, poszukuje ich zastosowania w przyjętym „korpusie” i wyciąga wnioski na temat możliwości użycia poszczególnych pojęć-zabiegów w pamflocie. Ma to swoje ujemne, ale też i dodatnie strony. Ujemne, gdyż niekiedy oddala czytelnika od problematyki pamfletu, dodatnie — gdyż daje nam przegląd pojęć (dodajmy, jasno i przejrzysto formułowany), dzięki temu czytelnik nie musi sięgać do innych materiałów źródłowych.

Pomijając więc szczegółowe omówienie tych rozdziałów, które — jak na recenzję, o czym już wspomniałem — byłoby zbyt obszerne, chciałem się zastanowić jeszcze nad dwoma zagadnieniami: nad korpusem i nad konkluzją. Co dotyczy pierwszego, autor dokładnie określa ten korpus geograficznie i czasowo, podkreśla przy tym, że starał się analizować pamflet jako gatunek piśmiennictwa, a nie jego „nośność ideologiczną”. Czytelnik może jednak mieć wrażenie — nie jest to winą autora — że sam wybór „obiektywnie” ma charakter ideologiczny. Analizowane teksty są w większości prawicowe, nacjonalistyczne, wręcz szowinistyczne, antysemickie, mało zaś tekstów wyrażających poglądy lewicy (wyjątki potwierdzają regułę). Jest to może dla nosicieli poglądów lewicowych pochlebne: oni nie muszą w swojej „walce na słowa” stosować utworów typu pamfletowego. Nie jestem jednak pewny, czy dalsze badania, zwłaszcza uwzględniające teksty w innych językach, nie zmieniłyby poglądów autora w tej dziedzinie, by wspomnieć chociażby piśmiennictwo typu pamfletowego w okresach i w krajach rewolucyjnych naszego wieku.

Angenot w konkluzji wykazuje świadomość tego faktu i nie stawia kropki nad „i”, stwierdza m. in. konieczność dalszych badań uwzględniających nie tylko piśmiennictwo francuskie lat 1868—1968. Chciałem tytułem przykładu podać jedną z definicji (w przekładzie), która przy szerszych badaniach prawdopodobnie uległaby modyfikacji: „Oto inne cechy wskazujące na pojawienie się pamfletu: autor pamfletu jest kimś, komu skradziono jego własny język; popełniono gwałt nad jego systemem wartości, czuje się pozbawiony prawnego sposobu oszczerczego użycia słów, którym

może tylko sam nadać ich sens autentyczny, bez prawa do systemu, który jednak uważa za swój własny.” Na modyfikację tej definicji mógłby wpłynąć fakt, iż w niektórych pamfletach, pomimo zastosowania wielu zabiegów charakterystycznych dla korpusu badanego przez Angenota, autorzy, występujący z ściśle określonych pozycji ideowych i atakując inne — antytetyczne, są bardziej pewni własnego systemu wartości i, opierając się na systemie władzy zbudowanym na tych wartościach, operują sensami o mniejszej dozie subiektywizmu.

Chciałbym podkreślić, że uwagi krytyczne nie wypływają z chęci polemiki z autorem, którego wywody wprawdzie niekiedy można uważać za dyskusyjne, ale który zdaje się podzielać pewne wątpliwości, pomimo iż jego sposób formułowania podstaw teoretycznych i uzasadniania swojej argumentacji za pomocą bogatej egzemplifikacji opartej na piśmiennictwie znanych autorów można określić jako w pełni kompetentny. Książka Angenota oprócz wyżej wymienionych walorów posiada jeszcze jedną szczególnie cenną wartość: jest jednym z najbardziej obszernych opracowań na temat pamfletu jako gatunku i techniki pamfletowej stosowanej w dziełach należących do innych gatunków. Z tego względu badacze, którzy w przyszłości zechcą ten temat podjąć, nie będą mogli nie nawiązywać do tej pracy bogatej nie tylko w materiał metodologiczny, ale i faktograficzny. Walory książki powiększa także obszerna i uporządkowana bibliografia dotycząca nie tylko pamfletu, ale i dziedzin pokrewnych oraz pochodnych.

Józef Heistein, Wrocław

TYPOLOGIE DU ROMAN. Actes du colloque organisé par l'Université de la Sorbonne Nouvelle (Paris III) en collaboration avec l'Université de Wrocław, à Paris les 24—26 janvier 1983, présentés par Christiane Moatti et Józef Heistein. *Romanica Wratislaviensia* XXII, Acta Universitatis Wratislaviensis No 690, Wrocław 1984, ss. 254.

Zebrane w XXII tomie serii *Romanica Wratislaviensia* teksty stanowią plon sesji zorganizowanej w styczniu 1983 roku w Paryżu przez Uniwersytet Nowej Sorbony (Paris III)

i Pracownię Literackich Badań Porównawczych Uniwersytetu Wrocławskiego. Brali w niej udział profesorowie z kilku uniwersytetów francuskich oraz specjaliści z Instytutu Badań Literackich PAN, z Uniwersytetu Jagiellońskiego i z Uniwersytetu Wrocławskiego. Spośród uczestników polskich tylko część wygłaszała referaty osobiście, większość zaś poprzestała na przesłaniu swych komunikatów do odczytania. Tematyka sesji oraz toczone w ciągu jej trwania dyskusje koncentrowały się wokół problematyki gatunków literackich, a ściślej wokół tematu typologii powieści, w którym wyodrębniono trzy sfery problemów.

Pierwszą stanowiły wybrane kwestie narratologiczne. Odwołując się do przykładów zaczerpniętych z dziewiętnastowiecznej prozy realistycznej, aż trzech autorów podjęło szczegółową analizę tak istotnego elementu morfologii świata przedstawionego, jakim jest postać literacka. Philippe Hamon, z Uniwersytetu w Rennes, poświęcił swój wywód problematyce bohatera powieściowego. W części pierwszej referatu dokonał krytycznego przeglądu dotychczasowych ujęć i sposobów analizowania bohatera, następnie zaś przedstawił wyniki własnych badań i przemyśleń. Hamon odrzucił pojmowanie bohatera jako głównej postaci świata przedstawionego; bohater powieściowy to dla niego jakieś szczególne miejsce, czy ważki punkt w strukturalnej budowie utworu, w którym hierarchizują się elementy, poziomy, funkcje, wartości i związki tekstu. Z kolei Aleksander Labuda zastanawiał się nad procesem budowania postaci literackiej z perspektywy czytelniczego odbioru. Na przykładzie znanej noweli Prusa *Antek* przedstawił typologię informacji o postaciach wnoszonych przez tekst utworu i wyróżnił dwa podstawowe typy operacji, jakich musi dokonać czytelnik, by z różnorodnych danych zbudować obraz postaci. Trzecim komunikatem z kręgu problematyki postaci literackiej był tekst Henri Mitteranda z Uniwersytetu Paris III. Odwołując się do powieści G. Flauberta, a zwłaszcza do powieści E. Zoli, autor skupił swą uwagę na różnych sposobach prezentowania postaci powieściowej przez wymienionych pisarzy w latach 1850–1880. Chodzi tu głównie o prezentację zewnętrzną postaci oraz o implikowaną przez nią organizację przestrzeni powieściowej.

Innym problemem narratologicznym podjętym na omawianej sesji była kwestia opisu pojmowanego jako element zdolny odgrywać własną rolę w semantyce utworu powieściowego. Referat na ten temat wygłosiła Raymonde Debray-Genette z Uniwersytetu Paris VIII. Inspirując się najnowszą refleksją nad funkcją deskrypcji w mowie narracyjnej, autorka omówiła użycie niektórych figur retorycznych (metonimii i synekdochy przede wszystkim) w opisie powieściowym, starając się określić ich status. Referatem zamykającym pierwszą sferę problemów wyodrębnioną na sesji w Paryżu był tekst Michała Głowińskiego, który wysunął nowatorskie propozycje typologiczne dotyczące fikcji narracyjnej.

Wokół drugiej osi problemowej skupiły się referaty wpisane w zakres poetyki historycznej. Tę część sesji otworzył komunikat Françoise Gaillard z Uniwersytetu Paris VII, w którym, na przykładzie słynnej powieści Huysmansa *À rebours*, przedstawiła proces transformacji naukowego opisu przypadku klinicznego w wypowiedź o charakterze fikcji narracyjnej. Z kolei Józef Heistein wygłosił referat na temat kierunków rozwoju powieści na przełomie XIX i XX wieku. Wybierając optykę komparatystyczną, autor sięgnął po powieści Huysmansa, D'Annunzia i Berenta, by ukazać z jednej strony transgresję poetyki naturalistycznej, z drugiej zaś kształtowanie się i rozwój nowych prawideł sztuki narracyjnej. Problemom powieści zaangażowanej na przykładzie twórczości André Malraux poświęciła swój komunikat Christiane Moatti z Uniwersytetu Paris III. W pierwszej części wypowiedzi autorka skupiła się na analizie funkcji i znaczenia sekwencji początkowej i końcowej w *Doli człowieczej*, by badać następnie strategie narracyjne w innych utworach Malraux i w konkluzji stwierdzić, że utwory te zawdzięczają swą oryginalność łamaniu obowiązkowych kodów i systemów oraz łączeniu technik narracyjnych uważanych tradycyjnie za nie do pogodzenia. Literacki model epoki i jego odbicie w materiale powieściowym to temat obszernego tekstu wygłoszonego przez Daniela-Henri Pageaux (Uniwersytet Paris III). Przypominając niebywały sukces czytelniczy twórczości Pierre'a Benoit w latach 1919–1943, francuski specjalista dociekał przyczyn i mechanizmów tego sukcesu oraz wykazał, że konwencjonalny

świat przedstawiony omawianych powieści w pełni wpisuje się w estetykę literatury popularnej i ideologię mieszczańską przełomu wieków. Ostatnie dwa referaty przyporządkowane sferze poetyki historycznej dotyczyły problemów narracyjnych powieści współczesnej. Włodzimierz Bolecki omówił teorię powieści sformułowaną przez Witkacego, zaś Marek Tomaszewski przedstawił *Miazgę* Andrzejewskiego jako swoistą realizację założeń teoretycznych Witkacego.

Trzeci i ostatni krąg zagadnień wyróżniony na sesji w Paryżu obejmował wybrane odmiany powieściowe oraz formy narracyjne o charakterze międzygatunkowym, często z wyrażeniami interferencjami innych rodzajów, a nawet dyscyplin. Michel Décaudin (Uniwersytet Paris III) przedstawił mało znany, być może, eksperyment powieściowy naszego stulecia, jakim jest powieść wierszem. Nie chodzi tu o powieści poetyckie, lecz o teksty powstałe najczęściej w momentach załamania w poszukiwaniu nowych technik narracyjnych. Do tekstów tych Michel Décaudin zalicza m. in. takie utwory, jak *La beauté de l'amour* Audibertiego, *Une vie ordinaire* Perrosa, czy *Lise Durtaina*. Zdaniem francuskiego specjalisty współczesna powieść wierszem uprawiana we Francji jest zjawiskiem marginalnym, a nadto burzącym wszelkie próby dotyczące typologii powieści. Alina Brodzka podjęła problem relacji między powieścią a historią i historiografią na przykładzie twórczości Wacława Berenta. Polską badaczkę interesowało głównie nowatorstwo koncepcji historii, jaką Berent realizował w swoich opowieściach biograficznych. Zagadnieniom powieści i autobiografii poświęcili swe wystąpienia Jan Błoński i Jean Milly (Uniwersytet Paris III). Opierając się na utworach Leirisa i Gombrowicza Jan Błoński określił wielość form, ale też i granice wypowiedzi autobiograficznej. Jean Milly natomiast zastanawiał się nad typologią powieści Prousta, w pełni uwzględniając zawarte w niej elementy autobiograficzne, jednak w podsumowaniu stwierdził, że jest to dzieło trudne do sklasyfikowania. Kolejny komunikat dotyczył problematyki powieści przygodowej. Jean-Yves Tadié (Uniwersytet Paris III) przedstawił w nim precyzyjną definicję tej odmiany powieściowej oraz wysunął ciekawą próbę jej zaszeregowania typologicznego w

opozycji do takich odmian, jak powieść kryminalna, powieść historyczna, czy powieść popularna. Wreszcie, wychodząc poza krąg powieści europejskiej, Roger Fayolle z Uniwersytetu Paris III zainteresował zebranych literaturą afrykańską pisaną w języku francuskim. Znany francuski badacz dostrzega we francuskojęzycznych tekstach afrykańskich, na przekór panującym opiniom, nie tyle wartości dokumentalne czy etnologiczne, co ciekawe przykłady kształtowania się form fikcji narracyjnej.

Omówiona tu sesja była niewątpliwie ciekawym przeglądem stanowisk metodologicznych zajmowanych we Francji i w Polsce w badaniach nad typologią powieści, a także pożyteczną wymianą doświadczeń w tym zakresie. Można zatem żywić nadzieję, że wydawniczy rezultat sesji, XXII tom serii *Romanica Wratislaviensia*, z obszernym wprowadzeniem do problematyki dokonany przez Christiane Moatti, zachęci niejednego badacza do podjęcia lub kontynuowania prac nad zagadnieniami rodzajów i gatunków literackich.

Urszula Ucherkova, Wrocław

Robert Scholes, SEMIOTICS AND INTERPRETATION Yale University Press New Haven London 1982.

Zarówno tytuł jak i uwagi wstępne książki Roberta Scholesa sugerują zadania, jakie stawia przed nią jej autor. Ma ona stanowić nie tyle systematyczny wykład semiotyki, co ilustrację zastosowania osiągnięć tej nauki w badaniach nad literaturą oraz — jak wskazuje na to tematyka rozdziału ostatniego — również nad zjawiskami kultury.

Wśród wielu zagadnień poruszanych w książce na pierwszy plan wysuwa się zagadnienie relacji indywidualnego tekstu do ponadgatunkowego systemu kategorii rodzajowych. System ów, do którego odnoszone będą poszczególne wypowiedzi literackie, obejmuje poezję, dramat, prozę narracyjną (oraz film, traktowany tu jako pewien wariant wypowiedzi fabularnych, do których należy i proza narracyjna). Kryterium podziału na owe, tradycyjne już w literaturoznawstwie anglo-